

LBRIS

We know
books

PARINȚI ȘI SCRITORII
BISERICEȘTI

SERIE NOUĂ

22

SFÂNTUL IRINEU DE LYON

**Împotriva ereziilor
Combatere și răsturnare a gnozei
cu nume mincinos**

Volumul I

Cărțile I-III

Ediție revizuită și adăugită

CARTE PUBLICATĂ CU BINECUVÂNTAREA
PREAFERICITULUI PĂRINTE

DANIEL

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

*Traducere din limbile greacă veche și latină
Introduceri și note de Petru MOLODEȚ*

BASILICA

BUCUREȘTI - 2024

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	5
NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI.....	8

CARTEA I

Introducere.....	19
Cartea I: Prefață.....	65
Prima parte:	
Expunerea doctrinei școlii lui Ptolemeu și credința Bisericii	69
Partea a doua:	
Diversitatea sistemelor eretice și Canonul adevărului	140
Partea a treia:	
Originile valentinianismului	204
Concluzie	245

CARTEA A II-A

Introducere.....	251
Cartea a II-a: Prefață	280
Prima parte:	
Respingerea doctrinei valentinienne	282
Capitolul I	
Respingerea tezei valentinienne cu privire la existența	

unei Plerome superioare Dumnezeuului creator	282
Capitolul al II-lea	
Respingerea tezelor valentinienene cu privire la emanațiile de eoni, la patima Înțelepciunii și la sămânță	316
Capitolul al III-lea	
Respingerea speculațiilor valentinienene cu privire la numere	366
Capitolul al IV-lea	
Respingerea tezelor valentinienene cu privire la sfârșitul timpurilor și la Demiurg	406
Partea a doua:	
Respingerea unora dintre tezele care nu aparțin școlii lui Valentin	418
Concluzie	433

CARTEA A III-A

Introducere	437
Cartea a III-a: Prefață	463
Introducere	465
Prima parte:	
Un singur Dumnezeu, Creator al tuturor lucrurilor	482
Partea a doua:	
Un singur Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Care S-a făcut Fiu al Omului pentru a recapitula în El Însuși propria creație	547
Concluzie	607

Anexă:

<i>Propter potentiorem principalitatem</i> sau despre primatul papal în <i>Aduersus haereses</i> , III.3.2	615
--	-----

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ	639
-------------------------------------	-----

INDICE SCRIPTURISTIC	659
-----------------------------------	-----

INDICE ONOMASTIC ȘI TOPONIMIC	675
--	-----

LBRIS

We know
books

CARTEA I

INTRODUCERE

Viața Sfântului Irineu de Lyon

Despre viața Sfântului Irineu de Lyon avem, din păcate, extrem de puține date. Iar puținul pe care îl deținem provine cu precădere din Cartea a V-a a lucrării lui Eusebiu de Cezareea, *Istoria bisericească*, precum și din cele câteva indicii presărate ici și colo de episcopul de Lyon în principala sa operă, *Aduersus haereses* (*Împotriva ereziilor*). În marea sa frescă a *Istoriei bisericești*, Eusebiu de Cezareea citează un fragment dintr-o epistolă adresată de Sfântul Irineu către Florinus, care, în tinerețe, fusese probabil discipol al Sfântului Policarp, dar care mai apoi îmbrățișează gnoza valentiniană¹. Cuvintele episcopului de Lyon sună ca un reproș plin de candoarea amintirii. Redăm integral acest pasaj din scrisoarea către Florinus pentru că ne va fi util nu o singură dată:

„Aceste opinii, o Florinus, ca să mă exprim cu indulgență, nu aparțin unei doctrine sănătoase; aceste opinii sunt în dezacord cu Biserica și îi împing pe cei care le dau crezare în cea mai mare impietate; astfel de opinii nici măcar ereticii din afara Bisericii nu au îndrăznit vreodată să le declare public; astfel de opinii nu ți-au fost transmise de prezbiterii de dinaintea noastră, cei care i-au însoțit pe apostoli. De altfel, pe când încă eram copil, te-am văzut în Asia inferioară în compania lui Policarp, strălucind la curtea împărătească și străduindu-te să te distingi înaintea lui. Într-adevăr, întâmplările de atunci mi-au rămas mult mai bine întipărite în amintire decât cele recente (pentru că învățăturile dobândite în copilărie, crescând împreună cu sufletul, se imprimă în el), astfel încât pot spune și în ce loc ședea și purta discuții fericitul

¹ Despre Florinus, vezi EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, V.15 (ediție bilingvă, traducere și note de Kirsopp Lake, The Loeb Classical Library, London, 1926), p. 470: „Alți eretici au înflorit la Roma, dintre care se distingea ca lider Florinus, care căzuse din preoție; iar împreună cu el era Blastus, care fusese prins într-o cădere similară. Deturnându-i pe mulți de la calea Bisericii, aceștia îi făceau captivi voinței amândurora, fiecare dintre ei străduindu-se să inoveze în felul lui în privința adevărului”.

Policarp, intrările și ieșirile lui, caracterul vieții lui, înfățișarea trupului lui și cuvântările pe care le rostea în fața mulțimii, modul în care relata despre legăturile lui cu Ioan și cu ceilalți care L-au văzut pe Domnul, cum își aducea aminte de cuvintele lor și care erau lucrurile pe care le auzise de la ei în privința Lui, despre minunile săvârșite de El și despre învățăturile Lui, cum Policarp, după ce le-a primit de la martorii oculari ai vieții Cuvântului, le-a relatat pe toate în acord cu Scripturile. Chiar și atunci, datorită harului lui Dumnezeu care se afla asupra mea, ascultam cu atenție aceste lucruri, însemnându-mi-le nu pe hârtie, ci în inima mea², și, cu ajutorul harului lui Dumnezeu, mereu meditez îndelung și cu sinceritate asupra lor și pot să dau mărturie înaintea lui Dumnezeu că, dacă acel fericit și apostolic bătrân ar fi auzit ceva similar, ar fi dat un strigăt și și-ar fi astupat urechile, spunând, după cum îi era obiceiul: «O Bunule Doamne, în ce vremuri mi-ai dat să trăiesc, ca să fiu nevoit să suport asemenea lucruri!», și ar fi fugit din locul în care, șezând sau stând în picioare, ar fi ascultat astfel de discursuri. Acest lucru poate fi demonstrat și din epistolele pe care el le-a trimis bisericilor învecinate, pentru a le susține, sau unora dintre frați, pentru a-i sfătui și încuraja³.

De vreme ce Sfântul Policarp a fost episcop de Smirna, putem deduce că Sfântul Irineu s-a născut sau că cel puțin a crescut în cetatea Smirna, actualul Izmir, din Asia Mică. Mențiunea „pe vremea când încă eram copil”⁴, cea făcută de Sfântul Irineu în Cartea a III-a, dar și cea a lui Eusebiu, anume că Irineu a ascultat predicile Sfântului Policarp „în prima tinerețe”⁵, ne lasă să înțelegem că Sfântul Irineu avea probabil vârsta adolescenței atunci când l-a întâlnit și audiat pe Sfântul Policarp⁶. Iar dacă ținem cont de

² Acest mod de exprimare este similar cu elogiul pe care Sfântul Irineu îl aduce în Cartea a III-a „popoarelor barbare”, avându-i în minte probabil mai ales pe celții între care trăia: „4.2. Acestei ordini (sc. a Tradiției instituite de apostoli) îi dau asentimentul multe dintre popoarele barbare care cred în Hristos, care au înscrisă mântuirea în inimile lor prin Duhul, fără hârtie și fără cerneală...”.

³ EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, V.20.5-8, pp. 496, 498.

⁴ Παῖς ἔτι ὢν. Trebuie să ținem aici cont de faptul că, pentru Sfântul Irineu, vârsta copilăriei o include pe cea a adolescenței. Vezi *Împotriva ereziilor*, II.22.4-5.

⁵ EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, V.5.8: κατὰ τὴν νέαν ἡλικίαν. În *Împotriva ereziilor*, I.3.4, Sfântul Irineu spune că l-a văzut pe Policarp ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν ἡλικίᾳ („în prima noastră tinerețe”).

⁶ Atât Pierre NAUTIN, *Lettres et écrivains chrétiens des IIe et IIIe siècles*, Cerf, Paris, 1961, p. 93, cât și Louis DOUTRELEAU, «Irénee de Lyon», în: *Dictionnaire de spiritualité*, Tome

faptul că martiriul Sfântului Policarp a avut loc cândva în jurul anilor 155-157⁷, putem stabili ca dată a nașterii episcopului de Lyon perioada cuprinsă între anii 130 și 140 d.Hr., o dată spre începutul deceniului fiind, așa cum vom vedea, mai plauzibilă decât una mai târzie. Din fragmentul de epistolă citat, putem, de aceea, trage concluzia că între episcopul de Lyon și generația apostolilor stă o singură generație, fapt extrem de important, așa cum vom vedea, pentru modul în care Sfântul Irineu se va raporta, mai ales în Cartea a III-a, la argumentul succesiunii apostolice în sânul Bisericii, acesta nefiind pentru el un simplu argument exterior, care scoate în evidență precedența succesiunii apostolice față de apariția grupărilor sectare, ci unul cu o puternică încărcătură personală: pentru episcopul de Lyon, Sfântul Policarp este legătura vie – care i-a marcat tinerețea și viața în general – cu apostolii și, în fond, cu Mântuitorul. Astfel, doar din acest mic fragment de scrisoare putem deduce în mod limpede că Sfântul Irineu nu s-a implicat în disputa cu grupările gnostice și, în special, cu valentinienii dintr-o dorință de putere, așa cum i se impută uneori, ci dintr-o profundă convingere personală, care derivă din contactul direct pe care l-a avut cu unul dintre cei mai importanți oameni din comunitatea creștină a acelor vremuri.

Cum și când va fi ajuns Sfântul Irineu la Lyon, în Galia de atunci, nu știm. S-au emis câteva ipoteze: fie că, înainte de vizita Sfântului Policarp la Roma în 154-155, viitorul episcop de Lyon va fi venit într-o primă fază cu familia în capitala imperiului, între numeroșii imigranți care luau calea Cetății Eterne, din Asia Mică, pentru ca apoi să ajungă la Lyon, comunitatea creștină de aici fiind, cum se știe, alcătuită într-o bună măsură din imigranți proveniți din Asia Mică⁸; fie că el va fi ajuns la Roma chiar împreună cu Policarp în anii 154-155⁹, când acesta vine în capitala imperiului sub Anicet, după care va fi plecat spre Galia.

VII, Deuxième partie, Beauchesne, Paris, 1971, p. 1926, cred că Sfântul Irineu trebuie să fi avut în jur de 15 / 16 ani.

⁷ Pentru o discuție asupra datării martiriului Sfântului Policarp, vezi Sara PARVIS, „The Martyrdom of Polycarp”, în: *The Writings of the Apostolic Fathers*, Edited by Paul Foster, T & T Clark, New York, 2007, pp. 126-146.

⁸ Bernard SESBOÛÉ, *Tout récapituler dans le Christ. Christologie et sotériologie d'Irénée de Lyon*, Desclée, Paris, 2000, p. 15.

⁹ Ambele posibilități sunt menționate de John BEHR, *Irenaeus of Lyons. Identifying Christianity*, Oxford University Press, Oxford, 2013, p. 67.

O mărturie interesantă, care atestă un sejur al Sfântului Irineu la Roma, înainte de a pleca spre Galia, se regăsește în așa-numitul „Codex de la Moscova” al *Martiriului lui Policarp*. Sunt șapte mărturii manuscrise în limba greacă ale acestei scrieri, realizate din secolul al X-lea până în secolul al XIII-lea. „Codexul de la Moscova” este cel mai târziu, în secolul al XIII-lea, și, față de celelalte manuscrise, prezintă un final diferit. Cităm doar partea relevantă pentru cronologia vieții Sfântului Irineu: „Aceste lucruri au fost transcrise din operele lui Irineu de către Gaius, care a trăit în același oraș cu Irineu, cel care a fost discipol al lui Policarp. De altfel, acest Irineu se afla la Roma în momentul martiriului episcopului Policarp, unde i-a învățat pe mulți. Multe dintre lucrările lui Irineu, excepționale îndreptare ale dreptei credințe, se află în circulație, iar în ele Irineu își aduce aminte de Policarp, pentru că acesta i-a fost profesor”¹⁰. Detaliul care a reținut atenția cercetătorilor este tocmai faptul că, în momentul martiriului lui Policarp, Irineu se afla la Roma, unde „i-a învățat pe mulți”. De aici deducem că, în preajma anilor 155-157, Sfântul Irineu trebuie să fi fost suficient de matur, dar și îndeajuns de bine văzut în vreuna dintre comunitățile creștine din Roma pentru a putea preda. Din punctul nostru de vedere, fie că a venit în capitală înainte de vizita Sfântului Policarp, fie că a venit împreună cu el, Sfântul Irineu trebuie să fi avut cu acesta o relație foarte apropiată, astfel încât Sfântul Policarp să-și fi prezentat discipolul comunității creștine din Roma în vizita sa din 154-155 și să-l fi recomandat drept un tânăr capabil. Abia așa s-ar putea explica faptul că Sfântul Irineu ajunge să predea la o vârstă relativ tânără (între 25 și 30 de ani), dar și faptul că, ajungând să fie bine privit în comunitatea creștină din Roma, el va fi fost trimis mai apoi cu o misiune în Galia.

În plus, o ședere mai îndelungată la Roma ar putea explica mai multe detalii pe care le întâlnim în *Împotriva ereziilor*: cunoașterea pe care o are a succesiunii episcopale din Roma (III.3.3), ceea ce sugerează accesul la documente oficiale din capitala imperiului; cunoașterea perioadelor în care au trăit la Roma Valentin, Cerdon, Marcion, Marcellina (I.25.5; I.27.1; III.4.3); episodul întâlnirii dintre Policarp și Marcion la Roma (III.3.4), precum și detaliile sejurului Sfântului Policarp aici ne fac să credem că Sfântul Irineu era prezent; o bună cunoaștere a operei Sfântului Iustin Martirul și

¹⁰ Traducerea s-a făcut după ediția: *The Apostolic Fathers*, Vol. I, Edited and Translated by Bart D. Ehrman, Harvard University Press, Cambridge-London, 2003, p. 398.

Filozoful, la care face de mai multe ori trimitere, ceea ce i-a făcut pe unii să creadă chiar că Sfântul Irineu îl va fi audiat pe Iustin la Roma – toate aceste detalii constituie indicii în plus care arată că e foarte posibil ca Sfântul Irineu să fi petrecut o bună perioadă de timp la Roma până să plece în Galia¹¹.

În orice caz, în jurul anului 177, când are loc persecuția din Lyon, care practic a decimat comunitatea creștină de acolo, îl regăsim pe Sfântul Irineu deja „prezbiter al Bisericii”, așa cum este recomandat episcopului Elefterie al Romei chiar de către comunitatea creștină din Galia într-o scrisoare citată de același Eusebiu: „Ne rugăm, părinte Elefterie, din nou și mereu să te bucuri în Dumnezeu. L-am îndemnat pe fratele și tovarășul nostru, Irineu, să-ți aducă această scrisoare și te rugăm să-i arăți considerație, căci este un om plin de zel pentru legământul lui Hristos. De altfel, dacă am fi știut că rangul acordă dreptate cuiva, l-am fi recomandat de la început ca prezbiter al Bisericii, ceea ce și este”¹². Misiunea Sfântului Irineu pe lângă episcopul Romei trebuie să fi avut loc probabil chiar în anul 177, tocmai în momentul în care se petrece aspra persecuție a creștinilor din Lyon, pentru că, îndată după întoarcerea din Roma, Irineu îi urmează în scaunul de episcop de Lyon Sfântului Potin¹³, martirizat în timpul persecuției la vârsta de peste 90 de ani¹⁴. În acest moment, Sfântul Irineu trebuie să fi avut deja spre 50 de ani. Plecând de la premisa că scrisoarea care relatează persecuția creștinilor din Lyon, din care Eusebiu citează în *Istoria bisericească*, la începutul Cărții a V-a, lungi extrase, a fost compusă de Sfântul Irineu, unii cercetători consideră, în mod plauzibil, că, înainte de a deveni episcop de Lyon, Sfântul Irineu era episcop de Vienne și că, odată ce scaunul Lyonului rămâne vacant după moartea lui Potin, devine și episcop de Lyon într-un moment de răscruce¹⁵.

¹¹ Pentru aceste argumente care sugerează un sejur la Roma al Sfântului Irineu înainte de Galia, vezi L. DOUTRELEAU, «Irénee de Lyon», în: *Dictionnaire de spiritualité*, p. 1926.

¹² EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, V.4.2.

¹³ EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, V.V.8.

¹⁴ EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, V.I.29-31.

¹⁵ P. NAUTIN, *Lettres et écrivains chrétiens des IIe et IIIe siècles*, pp. 54-61, și Louis DOUTRELEAU, în: IRÉNÉE DE LYON, *Contre les hérésies*, Livre IV, tome I, Cerf, Paris, 1965, pp. 258-261, au încercat să arate, mai ales pe baza unei analize comparative stilistice, că scrisoarea citată de Eusebiu a fost într-adevăr compusă de Sfântul Irineu. Iar faptul că scrisoarea începe (EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, V.I.3) cu o mențiune a cetății Vienne mai întâi, iar apoi a Lyonului, ceea ce e oarecum ciudat dacă ne gândim că, în adresări epistolare, cetatea care are preeminență este pusă înainte, a constituit

Până în preajma ultimului deceniu al secolului al II-lea, episcopul de Lyon trebuie să fi devenit deja o figură importantă și cunoscută în sânul întregii Biserici. Dovadă stă intervenția plină de autoritate a Sfântului Irineu pe lângă episcopul Victor al Romei în problema stabilirii datei Paștilor. Având în spate deja o lungă tradiție, comunitățile creștine din Asia Mică sărbătoreau Paștile la data de 14 ale lunii Nisan¹⁶, odată cu evreii, ori-când ar fi căzut această dată în timpul săptămânii, pe când restul Bisericilor creștine țineau sărbătoarea duminică¹⁷. Din cauza refuzului comunităților din Asia Mică de a schimba data Paștilor, episcopul Romei se hotărăște să le declare heterodoxe¹⁸. Decizia a provocat imediat reacția celorlalți episcopi ai Bisericii, care îi scriu lui Victor, dezaproband gestul. Este posibil ca intervenția decisivă să fi fost cea a episcopului Irineu, aceasta fiind singura menționată de Eusebiu de Cezareea, care și citează din ea câteva extrase. Redăm integral și acest pasaj:

pentru Nautin (pp. 93-95) un indiciu al faptului că cel care a compus scrisoarea era episcop de Vienne, nu (încă) și de Lyon. În schimb, L. DOUTRELEAU, «Irénee de Lyon», în: *Dictionnaire de spiritualité*, p. 1927, înclină să creadă, în ciuda mărturiei lui Eusebiu, că Irineu era deja episcop de Lyon în momentul în care merge la episcopul Elefterie al Romei cu scrisoarea comunităților Vienne și Lyon, de vreme ce este recomandat ca „prezbiter” și pentru că această comunitate din Lyon nu putea rămâne fără episcop un timp îndelungat într-un astfel de moment critic.

¹⁶ De unde și denumirea de „quartodecimani”.

¹⁷ EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, V.23.

¹⁸ Din modul în care EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, V.24, prezintă lucrurile, controversa trebuie să fi fost destul de dură. Încercând să tranșeze chestiunea, se pare că Victor, episcopul Romei, cere Bisericilor să-și facă cunoscută poziția în această dezbatere. În acest scop, au loc „sinoade și adunări” (*Istoria bisericească*, V.23.2). Ca urmare a unei astfel de adunări a episcopilor din Asia, adunare prezidată de Policrate, acesta îi trimite lui Victor o scrisoare în care susține cu tărie poziția quartodecimană, amintindu-i pe cei mai iluștri oameni ai comunității creștine din Asia care au ținut aceeași tradiție a sărbătoririi Paștilor pe data de 14 Nisan, începând chiar cu Apostolul Ioan, între care sunt amintiți Sfântul Policarp și Meliton de Sardes. Finalul scrisorii lui Policrate este tranșant și răspunde probabil amenințărilor lui Victor cu excomunicarea: „Așadar, eu, fraților, care număr în Domnul șaiszeci și cinci de ani, care am discutat cu frații din întreaga lume și care am parcurs întreaga Scriptură, nu mă las înfricoșat de amenințări, căci cei care sunt mai mari decât mine au spus: «Supunerea I se cuvine lui Dumnezeu mai curând decât oamenilor»”. Răspunsul trebuie să-l fi infuriat pe Victor, care-și vede astfel autoritatea pusă sub semnul întrebării. Iată ce ne informează Eusebiu după ce citează din scrisoarea lui Policrate: „Drept urmare, Victor, conducătorul Bisericii romanilor, a încercat să taie de îndată din uniunea comună diocesele din întreaga Asie împreună cu Bisericile învecinate ca fiind heterodoxe și a redactat scrisori de condamnare în care i-a declarat cu totul excomunicați pe toți frații de acolo”.

„Între ei, se număra și Irineu, care, scriind în numele fraților pe care îi conducea în Galia, deși adaugă faptul că taina Învierii Domnului trebuie sărbătorită doar duminica, îl sfătuiește totuși pe Victor, într-un mod cât se poate de potrivit și pe larg, să nu excomunicе întregi Biserici ale lui Dumnezeu doar pentru că acestea urmează o tradiție bazată pe o veche cutumă, adăugând în proprii lui termeni următoarele: «De altfel, controversa nu privește numai ziua, ci are în vedere și modul însuși în care se postește, pentru că unii consideră că trebuie să postească o singură zi, alții două, alții și mai multe, iar alții își calculează ziua din patruzeci de ore, zi și noapte, iar o astfel de varietate de practici nu s-a născut în vremurile noastre, ci cu mult înainte, pe vremea înaintașilor noștri, care, după câte se pare, fără a căuta să fie preciși, au stabilit obiceiul în simplitatea și particularitatea lui, transmițându-l generațiilor viitoare, fără ca acest lucru să fi știrbit întrucâtva pacea dintre toți acești înaintași și fără a știrbi [acum] pacea dintre noi, de vreme ce dezacordul cu privire la modalitatea de a posti confirmă acordul în privința credinței. [...] Între ei, se numărau și prezbiterii de dinaintea lui Soter, conducătorii Bisericii al cărei lider ești acum tu, vorbesc de Anicet și Pius, de Hyginus, împreună cu Telesfor și Xistus: nici ei nu păzeau acest obicei, nici celor care erau împreună cu ei nu le porunceau să o facă; și, cu toate că nu îl păzeau, ei se aflau în deplină pace cu cei din diocezele care îl păzeau, atunci când aceștia veneau la ei, în ciuda faptului că a ține acest obicei trezea în cei care nu îl țineau o și mai mare împotrivire. Dar nimeni nu a fost excomunicat vreodată din această cauză, ba chiar, cei care nu păzeau acest obicei, prezbiterii de dinaintea ta, trimiteau Euharistia celor din diocezele care îl păzeau. Iar pe când fericitul Policarp a venit la Roma pe vremea lui Anicet, deși aveau mici disensiuni în privința altor teme, ei au căzut îndată la pace, neavând nicio dorință de ceartă în privința chestiunii principale. De altfel, nici Anicet nu a reușit să-l convingă pe Policarp să nu păzească obiceiul, de vreme ce acesta a păzit întotdeauna obiceiul împreună cu Ioan, ucenicul Domnului nostru, și cu ceilalți apostoli cu care a și trăit, dar nici Policarp nu l-a convins pe Anicet să păzească obiceiul, acesta spunând că este legat să păstreze obiceiul prezbiterilor de dinaintea lui. Dar, în ciuda acestei situații, ei au rămas în comuniune unul cu celălalt, iar, în Biserică, Anicet a cedat săvârșirea Euharistiei lui Policarp, de bună seamă din respect pentru el, pentru ca apoi să se